

LA CONSTITUCIÓ *SACROSANCTUM CONCILIUM* EN ELS QUARANTA ANYS DEL CONCILI VATICÀ II

Pere TENA

S'ha fet pràcticament un eslògan afirmar que «La reforma litúrgica es el fruit més visible del Concili Vaticà II». Ho ha repetit diverses vegades Joan Pau II en els seus documents, s'ha afirmat clarament en el Sínode extraordinari de 1985 —ara fa vint anys— i s'ha explicat abastament el perquè d'aquesta afirmació. No hi tornarem pas. Però m'agrada començar per aquí per deixar-ne constància.

Parlem de la constitució *Sacrosanctum Concilium* (SC) en el context de la celebració dels quaranta anys de la conclusió del Concili Vaticà II. En realitat, la SC està a punt de complir ja quaranta-dos anys, el proper dia 4 d'aquest mes. Fou l'any 1963, amb el pontificat del papa Pau VI tot just estrenat. SC encapçalava també l'elenc dels documents pròpiament conciliars, i amb les seves primeres paraules deixava constància que, fixar-se en la litúrgia de l'Església, era coherent amb les quatre grans finalitats del Concili: animació de la vida cristiana, revisió i reforma si calia, esforç per la unitat dels cristians, invitació universal a la fe en Jesucrist (SC 1).

Podríem ara examinar fins a quin punt, de fet, la dinàmica de SC ha contribuït a aquestes finalitats. Estic segur que l'examen seria aprovat amb nota alta. És un examen que s'ha fet ja repetides vegades, i em sembla que no seria una aportació gaire nova repetir-lo. Per això prefereixo en aquest moment fer un plantejament divers, en part històric, en part teològic, sense cap pretensió d'exhaustivitat. El plantejament històric em sembla necessari perquè parlar de quaranta anys és entrar en la història necessàriament. El plantejament teològic és, objectivament, més important, i el que obre més directament a noves esperances.

1. *El plantejament històric*

L'Església del segle xx ha quedat marcada decisivament, entre altres aspectes, pel moviment litúrgic. Pius X, l'any 1903, va donar el tret de sortida, d'una

manera potser encara poc precisa, però suficient perquè amb una certa rapidesa s'estengués en l'Església, amb iniciatives diverses, el desig i el treball per recuperar per a la litúrgia el seu genuí sentit de celebració del misteri de Crist i font de la vida cristiana. Malgrat una certa interrupció durant la Primera Guerra Mundial (1914-1918) —no, però, a Catalunya, que va celebrar el primer Congrés litúrgic a Montserrat l'any 1915—, l'impuls de renovació litúrgica va anar *in crescendo*. Vull destacar que era un moviment pastoral i espiritual, també amb aportacions doctrinals importants, íntimament vinculat amb el progrés de l'eclesiologia. No era, durant molt temps, un moviment de pressió per aconseguir reformes en la celebració, encara que Pius X n'havia fetes algunes de decisives (diumenge i any litúrgic, distribució de salms en el Breviari), i s'havia proposat fer-ne d'altres. El moviment litúrgic es proposava una entrada espiritual dels fidels en la celebració, a través del cant —gregorià, sobretot—, de l'assimilació de la pregària litúrgica com a pròpia, de la unió amb el sacerdot en l'ofrena del sacrifici eucarístic, i de la comunió freqüent tan impulsada per Pius X. Quan l'any 1947 Pius XII va publicar l'encíclica *Mediator Dei*, aquest impuls del moviment litúrgic va quedar institucionalitzat en l'Església, i alhora es va consolidar una primera síntesi doctrinal sobre la litúrgia.

Entre l'encíclica *Mediator Dei* i el Concili Vaticà II (1947-1962) s'obre pas en el moviment litúrgic l'impuls reformador, amb una forta pressió pastoral. La llengua vernacle entra en els rituals, es publiquen els directoris per a la participació en la missa, i, sobretot, la comissió creada per Pius XII dona els primers i esplèndids fruits: la restauració de la Vetlla Pasqual en la seva situació pròpia (1951) i de tota la Setmana Santa (1955: fa exactament cinquanta anys). Junta-ment amb això, apareixen les misses vespertines, la celebració de les misses dominicals al vespre del dissabte, la mitigació del dejuni eucarístic, etc. Aquest impuls va arribar fins al Concili Vaticà II, i d'aquí va sorgir la constitució *Sacrosanctum Concilium*, un document clarament orientat vers una reforma dels llibres litúrgics, a la llum de la tradició de la litúrgia romana i de l'acció pastoral de l'Església; un document també doctrinal, amb alguns elements totalment nous, com la definició del diumenge i la perspectiva de la litúrgia dins la història de la salvació, però bàsicament continuador de *Mediator Dei*.

He volgut estendre'm una mica amb aquesta síntesi per a arribar a una afirmació que considero important en molts sentits: la SC —i el mateix es pot dir de tot el Concili Vaticà II— fou la culminació d'un procés, que obria sens dubte noves etapes, però no fou un recomençament de la vida de l'Església, tampoc un recomençament de la participació vital en la litúrgia de l'Església. Ningú no ha de tenir la temptació de fer un monument al Concili, en concret a la SC, a imitació del mur de la Reforma de Ginebra, amb el seu lema: «Post tenebras, lux!»

I, tanmateix, no m'atreviria a negar que, en la vida de l'Església, els primers vint anys després del Concili (des de 1965 fins al Sínode extraordinari de l'any 1985; els períodes no són exactament cronològics, sinó més aviat simbò-

lics) no hagin estat esquitxats d'aquesta temptació, fomentada, això sí, des de fora, per l'ambient rupturista que va imperar socialment i culturalment en els darrers anys seixanta i primers setanta.

L'aplicació reformadora de SC, amb la publicació dels nous llibres litúrgics (bàsicament entre 1967 i 1973, el Missal l'any 1970) va tenir —al meu entendre una mica arreu, però certament entre nosaltres— tres característiques: *a)* un reformisme messiànic, *b)* un desconcert ideològic, *c)* una actuació del millor i del pitjor de l'acció pastoral.

M'explico: quan parlo de reformisme messiànic entenc precisament l'entusiasme de considerar que els canvis inauguraven una nova litúrgia i que la seva aplicació portaria automàticament la resposta a les situacions que es consideraven difícils pastoralment: la participació en la missa a causa de la introducció de la llengua del poble, la valoració responsable del baptisme dels infants, la intel·ligència vital de les Escriptures, etc. Cal reconèixer que tots vam patir una mica d'aquest mal, però m'atreveixo a dir que el patiren sobretot aquells que menys havien seguit personalment i espiritualment el procés del moviment litúrgic. La *così detta* «nova» litúrgia era per a ells cronològicament la darrera arma pastoral a utilitzar.

Del desconcert ideològic no cal fer-ne gaire explicació. La dessacralització i la teologia de la mort de Déu, la forta crisi d'identitat del ministeri sacerdotal, la lenta i difícil entrada d'una visió de l'Església com a misteri, etc., marcaren fortament aquell període. No era precisament l'ajuda millor per a entrar en la comprensió dels aspectes doctrinals que SC aportava per a la litúrgia. El mesatge de Pau VI quedava com ofegat per una sorda —i sovint sonora— contestació; els seus fruits s'havien de veure després!

Foren, en tercer lloc, anys del millor i del pitjor en l'acció pastoral. El millor fou l'esforç de renovació, el treball d'estudi i d'aplicació del Concili, la il·lusió fins i tot d'una vitalitat resplendent de l'Església, de la litúrgia en aquest cas. El pitjor fou la dispersió i el protagonisme, l'absència de decisions prou il·luminades que atraguessin el consens, la confusió i sovint l'escàndol dels fidels. Així va quedar marcada la reforma litúrgica en aquells temps.

El Sínode de l'any 1985 va cloure, en certa manera, aquesta etapa, amb un judici positiu matisat. El pontificat de Joan Pau II estava ja consolidat, i ell mateix marcava el pas d'una altra manera de viure i actuar en l'Església, en els darrers anys vuitanta. El títol de la *Relatio finalis*, comentada aleshores per alguns de nosaltres, fou una revelació: «Ecclesia, sub verbo Dei, celebrans mysteria Christi pro mundi salute!»

S'entrava, així, en la nova etapa que —al meu entendre— ha tingut la seva plena consolidació amb l'Any de l'Eucaristia i el Sínode dels bisbes celebrat recentment. Vint anys, altra vegada.

Proposo altres tres característiques per a l'etapa que hem viscut: *a)* l'empremta de la personalitat de Joan Pau II i el gran enriquiment doctrinal; *b)* el reformisme «de baixa intensitat»; *c)* el canvi generacional.

Sobre l'empremta deixada per Joan Pau II, no m'hi estenc, però vull fer constar que tant en les seves paraules com en el seu actuar ha estat un model de pastoral litúrgica, al qual molts han mirat fructuosament en l'Església. Pel que fa a les seves paraules, em remeto a la carta apostòlica *Vicesimus quintus annus*, al cap de vint-i-cinc anys de SC. Diu allí tres coses importants en relació amb SC: confirma la seva validesa i la de la reforma litúrgica, en el moment en què la crisi lefebvrista estava al màxim; adverteix clarament sobre el canvi generacional; declara que la litúrgia de l'Església és una realitat que s'ha de viure com a experiència d'ordre espiritual. L'enriquiment doctrinal que la litúrgia ha rebut del mestratge de Joan Pau II és ben bé una gràcia de Déu. Cito com a testimonis el Catecisme de l'Església Catòlica, la carta apostòlica *Dies Domini*, i la globalitat de la doctrina i la pastoral proposada entorn del Jubileu del 2000, i des de la carta *Tertio millennio adveniente* fins als documents sobre l'Eucaristia, passant —molt important!— per la carta *Novo millennio ineunte*.

El canvi generacional ha marcat aquests anys d'una manera clara. Estem acomiadant els grans treballadors del Concili, bisbes i experts, i també s'està retirant de l'escena la primera generació que va rebre el Concili. Ho advertia Joan Pau II en la *Vicesimus quintus annus*: una nova generació, que no ha celebrat la litúrgia abans de SC, pren ara les responsabilitats. Això ens obliga a deixar de parlar de la litúrgia insistint en l'abans i el després del SC. S'obren noves perspectives, hi ha noves actituds, en una mateixa Església.

La tercera característica és la presència d'un reformisme «de baixa intensitat». També en aquest camp hi ha la influència del canvi generacional, amb la progressiva desaparició del desconcert ideològic.

El Sínode sobre l'Eucaristia de l'any 2005 ha estat la consolidació d'aquesta etapa, i una porta oberta a noves esperances, que marcaran segurament el segle que comencem. Trobo molt simptomàtic que la proposta núm. 2 del Sínode del Papa —en realitat la primera en contingut, puix la núm. 1 és solament la presentació— estigui dedicada totalment a subratllar el valor de la reforma litúrgica: «L'Assemblea Sinodal ha recordat amb agraïment l'influx benèfic que la reforma litúrgica feta a partir del concili Vaticà II ha tingut per a la vida de l'Església. Ha posat en evidència la bellesa de l'acció eucarística que resplendeix en el ritu litúrgic. Hi ha hagut abusos en els temps passats, i tampoc no en manquen actualment, si bé han disminuït. Tanmateix, aquests episodis no poden enfosquir la bondat i la validesa de la reforma, que conté riqueses encara no del tot explorades; més aviat urgeixen una major atenció envers l'«ars celebrandi». És això el que afavoreix plenament l'actuosa participació.»

2. El plantejament doctrinal

No tinc cap problema a afirmar que la doctrina sobre la litúrgia que actualment tenim en el magisteri de l'Església és molt més rica en contingut que la

que ens va donar SC. Hem de reconèixer que aquesta constitució fou pensada d'entrada com un document disciplinar, reformador, i no com les constitucions *Dei Verbum* i *Lumen gentium*, presentades directament com a doctrinals i sotmeses com a tals al debat conciliar. Tanmateix, els textos doctrinals de SC són importants, i han estat «explicats» i «comentats» a través d'aquests quaranta anys, i sobretot en els darrers vint anys (encícliques, cartes apostòliques, instruccions, exhortacions postsinodals, etc.).

L'aportació més enriquidora ha estat la del Catecisme de l'Església Catòlica, i en ella tots els apartats dedicats a l'acció de l'Esperit Sant en la litúrgia, definida globalment com a *opus Trinitatis*. És meravellós pensar que el que s'exposa en el Catecisme sobre la litúrgia pugui passar aviat d'una manera normal als continguts de la teologia i a la catequesi. El mateix es pot dir de la doctrina eucarística de documents com *Ecclesia de Eucharistia vivit*, amb el seu plantejament de contemporaneïtat amb el *triduum paschale* que correspon a l'Eucaristia. Per què hem de negar que la presència a la Seu Apostòlica de Benet XVI és una garantia més de consolidació i progrés de l'enriquiment doctrinal?

Hi ha també el camp de l'*ars celebrandi*, que el Sínode ha subratllat, després que Joan Pau II havia dit: «Gran misteri, l'Eucaristia! El primer que cal fer és celebrar-lo bé.» Per a la litúrgia de l'Església la doctrina no és una abstracció, sinó una manifestació. *Lex orandi, lex credendi*. La litúrgia és una *actio*, però no pas una *actio* purament humana, terrenal, visible. La SC ho deixa clar des del segon paràgraf: és acció de Crist i de l'Església, és terrenal i pelegrina vers el cel, és visible que porta la gràcia i introdueix a l'invisible. L'*ars celebrandi* comença necessàriament amb l'execució fidel dels ritus, desplegant tota la bellesa de la seva veritat; però va més endavant. Això és la *forma visibilis*, sense la qual no hi hauria *actio*. *Ars celebrandi* és reconeixement de la *veritas* de l'*opus Trinitatis* que es desenvolupa sota i a través del ritu, i adequació total a ella: *mens concordet voci!* Encara més: *ars celebrandi* és obertura a la *virtus spiritualis*, és la sinergia amb l'Esperit, que transforma la vida en profunditat, i la divinilitza.

El darrer subratllat d'aquest plantejament doctrinal que s'enriqueix en els nostres dies és el de l'actitud amb què celebrem la litúrgia de l'Església, l'Eucaristia en primer lloc. El reformisme messiànic dels anys seixanta ens va infondre una sensació que la litúrgia era un afer que estava en les nostres mans; ens pertocava a nosaltres fer-la ben pastoral, comunicativa, simpàtica, evangelitzadora. Era una afirmació parcial, i com totes les coses parcials tendia a la confusió i a la deformació. Lentament, en aquests quaranta anys, hem anat descobrint que la celebració litúrgica és una entrada en el Misteri, quelcom que ens precedeix. La Paraula de Déu és abans que nosaltres puguem escoltar-la, l'Eucaristia ha estat donada a l'Església per Jesucrist, al principi... Té raó la litúrgia oriental quan anomena «petita entrada» el començament de la litúrgia de la Paraula, i «gran entrada» la processó amb els dons que inaugura la litúr-

gia eucarística. Es tracta precisament d'això: d'entrar en el Misteri! El II Sínode dels Bisbes d'Europa, de l'any 1999, ho va destacar i Joan Pau II va recollir-ho bellament en l'exhortació apostòlica postsinodal *Ecclesia in Europa*. Al Misteri hom s'hi acosta amb estupor i silenci adorant, que només poden sorgir de la fe. Aquestes actituds són permanents per a la veritat de la participació en la litúrgia de l'Església, tant si hi ha reformes com si no n'hi ha.

Pere TENA
Arquebisbat de Barcelona
Carrer del Bisbe 5
E – 08002 BARCELONA
E-mail: peretena@telefonica.net

Summary

The author answers the question, «What was the purpose of the *Sacrosanctum Concilium* Constitution?», by means of a historical presentation and a doctrinal presentation.

The historical presentation demonstrates that the liturgical reform did not begin with the Council, and that prior to 1962 there was already an intense liturgical life. The Council created neither a break nor a new beginning, but rather a moment of fullness. Its first twenty years, however (1963–1985), were marked by three characteristics: a messianic reform, ideological confusion and a two-fold pastoral action that was generous and lively, on the one hand, but disorganized and scattered, on the other. The next twenty years (1985–2005) are characterized differently: the stamp of John Paul II's papacy, a generational change and «low-intensity» reform.

The doctrinal presentation portrays a constantly evolving, positive evaluation of the meaning of the liturgy. The most enriching contribution has been the teaching of the Catholic Church with its presentation of the liturgy as *opus trinitatis*. The insistence on the *ars celebrandi* has also been positive, and finally the stress on the attitude of «entering a mystery» as a fundamental attitude for the participants.